

Recensions Bibliogràfiques

VÀRIA

AMANDRY, Michel, “La Société Française de Numismatique fête ses 150 ans”, *Bulletin de la Société Française de Numismatique*, juny 2015, núm. 6, p. 130-131.

Assenyalem aquest breu treball perquè el seu autor, actualment president de la Societat Francesa de Numismàtica, aprofita l'avinentsa dels 150 anys de l'entitat per aportar-nos tota una sèrie de dades precises sobre els inicis de les diferents societats d'aquest tipus en el món i d'algun dels seus impulsors, material de gran utilitat per a una possible anàlisi d'un cert abast de la història de les entitats i de les seves publicacions. Seria, sens dubte, una obra de gran utilitat.

M. Crusafont

LABROT, Jacques, “Scellés de plomb des marchands, des marchandises, des douanes et de draps”, 1a part, *Moyen Age* 98, agost-octubre 2014, p. 60-67, 2a part, *Moyen Age* 100, febrer-abril 2015, p. 46-55.

Magnífic treball de Labrot sobre un tema pràcticament verge. Es tracta d'un estudi sobre el que aquí anomenem “bolla de plom”, segell que acompanyava les mercaderies i que havia estat marcat per demostrar que havia pagat el tribut corresponent. L'“impost de la bolla” era, doncs, un dels que gravaven el comerç i aportaven una de les fonts d'ingressos més importants de la Generalitat, juntament amb el d'“entrades i eixides”, que gravava el comerç exterior. A Catalunya, se'n coneixen des de l'època medieval fins al s. XIX. En aquest estudi, Labrot ens diu que aquests elements de control són molt antics, però es centra en l'etapa tardomedieval i als inicis de l'Edat Moderna, probablement per la temàtica que caracteritza la revista on ho publica. Cal assenyalar que en els dos articles que completen el treball es reproduïxen gairebé un centenar de bolles, totes identi-

ficades, i que, cosa més important, aporta multitud de referències documentals sobre el seu ús. La bibliografia francesa sobre el tema és molt curta però la nostra es pot dir que és inexistent. Va publicar un parell d'aquests ploms Ferran de Segarra i un petit estudi Torrella Niubó. Dels centenars o milers de peces que deuen existir a Catalunya, no se n'ha fet cap estudi, malgrat que hi ha peces prou explícites i força documentació de base. Esperem que aquests treballs serveixin d'estímul per dedicar-hi una mica més d'atenció.

M. Crusafont

MELMOUX, Pierre-Yves, "Troballes monetàries VII", *La Pallofe* 53, Perpinyà 2014, p. 79-121.

La revista rossellonesa, editada com a *Bulletin de l'Association Numismatique du Roussillon*, ha anat guanyant en interès, volum d'aportacions i fins i tot format, encara que res ha avançat pel que fa a l'ús de la llengua catalana. De moment, la seva presència testimonial es redueix al títol de la secció de les "Troballes...", un títol que el seu autor, que no és rossellonès, ha tingut l'encert de triar. En el contingut de la revista, sempre ens crida l'atenció el treball immens i el grandíssim interès que té per a tots nosaltres justament aquesta secció de troballes monetàries, que va iniciar i manté amb una gran tenacitat el nostre amic i col·lega Melmoux. En aquesta ocasió, hi trobem gairebé 500 notícies de troballes monetàries de totes les èpoques, descrites amb rigor i sempre fotografiades, de manera que s'ha evitat la pèrdua per sempre d'un cabal d'informació numismàtica senzillament impressionant. És ben sabut pels numismàtics que, en la major part dels casos, té molt més d'interès "on" s'ha trobat una peça que la peça mateixa, al capdavant un producte seriat que, en molts casos, ens ha arribat fins i tot en quantitats abundants. Però aquesta evidència costa molt que arribi a entrar en el cap d'altra gent que no coneix els detalls de la nostra recerca.

D'entre el molt material recollit, trobem, dins del món antic, una altra sèrie molt copiosa dels divisors d'argent, ara ja atribuïts sens dubte a Ruscino i amb una representació predominant de la peça amb l'anomenat hipocamp, monedes gregues d'Empúries, gal·les i ibèriques i abundància de monedes romanes. En el sector medieval, hi trobem un grup importantíssim d'afloracions de monedes visigodes, tant de les imitatives com de les nominatives, una nombrosa representació de moneda àrab en els tres metalls i un diner carolingi a nom d'Odó.

Desitgem que aquest recull es pugui anar fent, tant per novetats que aporta com, sobretot, per la quantitat preciosa d'informacions sobre circulació monetària que es van rescatant d'una desaparició segura.

M. Crusafont

MÓN ANTIC

BENAGES, J. - TARRATS, F. - SADA, P., *La moneda en època d'August*, Museu Arqueològic Nacional de Tarragona, Tarragona, 2015.

Important monografia que serveix de complement documental i gràfic de l'exposició del mateix nom que s'ha fet al museu de Tarragona del 18 de desembre del 2015 al 26 de juny del 2016. Els autors, el nom dels quals cal anar a cercar a la darrera pàgina, tracen una panoràmica de l'emissió monetària des del naixement d'August. Com és sabut, una part notable dels amonedaments d'aquest emperador es faran a la seca de Tarragona, de manera que el tema es ben adient per al lloc de l'exposició. El text, en versions catalana, castellana i anglesa, es divideix en quatre apartats cronològics que s'inicien amb el naixement d'August. Tanca el primer tram la mort de Cèsar, cosa que permet una visió sobre la moneda romana republicana i, en els trams següents, veiem el trànsit a la moneda imperial amb tots els canvis tipològics i de control de la moneda que això va comportar. La mostra descriu i documenta 78 tipus monetaris i acaba amb l'esplèndida sèrie dels sestercis i dupondis que glorifiquen August, però que corresponen ja als temps de Tiberi. Es dona la circumstància que és la primera vegada que s'assoleix d'exposar la totalitat dels tipus d'August encunyats a la seca de Tarragona, cosa que ha de complaure als tarragonins, a més de fer-los conèixer de forma entenedora i brillant el seu ric passat numismàtic. Però també ha d'interessar a tots els catalans, ja que ens mostra el temps en què Tarragona fou la capital del món. Els exemplars exposats, que excel·leixen per la seva conservació, provenen en alguns casos de fons privats, en una mostra més dels bons resultats que es podrien obtenir amb una bona relació de col·laboració entre museus i col·leccionistes. Hi ha col·laborat també el nostre soci Juli Sicart. A tots els que han treballat en la realització de la mostra i del magnífic catàleg, cal fer-los arribar la felicitació de tots els interessats per la numismàtica.

M. Crusafont

CHAVES TRISTÁN, Francisca - PLIEGO VÁZQUEZ, Ruth, *BELLVM ET ARGENTVM. La Segunda Guerra Púnica en Iberia y el conjunto de monedas y plata de Villarrubia de los Ojos (Ciudad Real)*. Editorial Universitaria de Sevilla. Sevilla, 2015.

Importante trabajo, realizado por estas dos autoras, que aporta luz sobre el confuso mundo de los divisores de plata en la Segunda Guerra Púnica.

El libro tiene dos partes bien diferenciadas. En la primera, se publica el estudio pormenorizado del hallazgo, el catálogo, los hallazgos ocurridos en la Península Ibérica durante este periodo y, por último, su contexto histórico. En la segunda parte, hay tres trabajos complementarios de diferentes autores sobre la arqueología de la zona de Villarrubia de los Ojos, de los adornos y fragmentos de plata y, por último, un muy interesante trabajo sobre el análisis de las monedas de plata de las distintas emisiones de este hallazgo.

Cuando publiqué en 1990 el hallazgo de Villarrubia de los Ojos en *Acta Numismática* 20, solamente conocía 151 monedas y un cospel. F. Chaves y R. Pliego han conseguido añadir 41 monedas de la colección Cores y 205 del Fondo Arqueológico Ricardo Marsal Monzón (FARMM), dando un total de 401 piezas publicadas aquí. Suficientes, creemos y creen las autoras, para aportar teorías mucho más sólidas.

Después de la publicación de mi artículo, y durante años, en el mercado numismático se vieron numerosos ejemplares de Villarrubia que llegaron a tener tan bajo precio que pocas colecciones antiguas de este país, seguramente, no posean algún ejemplar de este hallazgo. Mayoritariamente son de las emisiones del Pegaso con los círculos debajo, así como el valor mayor de la emisión con cabeza de Apolo en anverso y torques y punto central en reverso. Así que el número total de piezas fácilmente podría pasar de millar. Como hemos dicho antes, esto no invalida en absoluto las conclusiones a que llegan Chaves y Pliego.

Las autoras estudian las emisiones “militares” presentes en el hallazgo, así como sus tipologías. La adaptación de la tipología al gusto de los distintos orígenes de los soldados que formaban parte del ejército romano parece evidente. En estos divisores de Villarrubia se encuentran tipos con influencias emporitanas, itálicas y romanas.

Los divisores con cabeza de Apolo y creciente con punto central son considerados por las autoras de influencias de la Campania.

Más difícil les parece la aceptación de los divisores con cabeza galeada y reverso caballo al galope con R debajo como emisiones romanas. Personalmente, creo que la relación con el medio victoriató hispano del hallazgo es evidente. Ciertamente es que quizás este victoriató y sus divisores podrían no ser emisiones oficiales, sino de necesidad, en unos momentos en que se permiten tipologías adaptadas al gusto de los diversos orígenes del grueso del ejército: romanos, itálicos, ibéricos de diversos ámbitos, etc.

Respecto a los óbolos de Massalia, las autoras constatan que los divisores encontrados en los tesoros de la Segunda Guerra Púnica son sólo 18 ejemplares, siendo precisamente Villarrubia donde se produce la mayor concentración. La verdad es que es razonablemente extraño, ya que los divisores de Massalia son

bastante frecuentes en hallazgos aislados en la zona C (Cataluña). La influencia que estos óbolos de Massalia ejercen sobre los divisores de influencias massaliotas indican, evidentemente, una circulación y un cierto prestigio entre los pueblos que los imitaron.

La metrología de todos estos divisores tan variados siempre ha sido discutida y todos los autores que han escrito sobre el tema tienen su propia teoría. Todos exponemos que los distintos patrones que circulan en estos momentos –cartaginés, romano (cuadrigatus, victoriato y denario), ibérico del norte, etc.– son fácilmente intercambiables entre sí y la tipología que llevan estos divisores tampoco ayuda demasiado. Es decir, que hoy por hoy, cualquier autor puede tener “razón” al encontrar “su” patrón metrológico para aplicarlo a estas piezas. Las autoras analizan las diferentes propuestas metrológicas y añaden una nueva, que según ellas tienen los divisores con cabeza de Apolo y creciente y punto, que seguirían el patrón de la Campania. Creemos que, sinceramente, con todos los datos que tenemos, este tema todavía no está resuelto.

Siguen unos capítulos dedicados al estudio de los diferentes tesoros pertenecientes a la Segunda Guerra Púnica y al contexto histórico del hallazgo de Villarrubia en este conflicto. Algo novedoso es que, además de los tesoros hispánicos, añaden una cuantificación de los hallazgos pertenecientes a ese momento hallados en Italia y en Sicilia, que son los otros dos escenarios básicos de los enfrentamientos. Aquí las autoras se mueven como pez en el agua, demostrando su gran conocimiento de este periodo.

La segunda parte del libro está compuesto por tres artículos muy interesantes: “Arqueología en la zona de Villarrubia de los Ojos”, realizado por Dionisio Urbina Mártines; “Adornos y fragmentos de plata del conjunto de Villarrubia“, de Mª Luisa de la Bandera Romero; y, por último, uno sobre el análisis de las monedas de plata de Villarrubia mediante fluorescencia de rayos X, analítica realizada por Ana Isabel Suárez, B. Gómez-Tubío, F.J. Ager, S. Simona y M.A. Respaldiza, con la valoración numismática que aportan Francisca Chaves Tristán y Ruth Pliego Vázquez. Por su importancia, este último estudio merecería por sí mismo una publicación más extensa que serviría sin duda de base para futuras investigaciones sobre los divisores de plata de este periodo.

Una vez más, felicito a las autoras, Francisca Chaves y Ruth Pliego, por su excelente trabajo, animándolas a que sigan estudiando esta época tan apasionante. ¡Felicidades!

Manuel García Garrido

MARTÍNEZ CHICO, David, “Un tesoro de dishekels y shekels hispano-cartagineses hallado por Badajoz”, *Herakleion* 7, 2014, p. 29-51.

Es tracta d'un article que dona a conèixer un lot de monedes hispano-cartagineses que, suposadament, va ser trobat a Badajoz i que conformava un tresor que en l'actualitat està dispers. La cronologia d'encunyació de totes les monedes, quatre dishekels amb revers proa i sis shekels del tipus cap femení i cavall encabritat, correspon al període de la Segona Guerra Púnica. El fet que se'n desconegui la localització precisa i que no hagi aparegut en el transcurs d'una activitat arqueològica programada, comporta dificultats a l'hora de la seva anàlisi i valoració científica; no obstant això, l'article s'aproxima a aquestes qüestions amb cautela.

L'autor tracta convenientment tots els aspectes d'anàlisi formal de les monedes i els estils de gravat. El més interessant del conjunt monetar és la informació que aporta sobre la possible seqüència d'encunyació dels dishekels amb revers proa, entre els quals es poden, de moment, aïllar tres fases d'encunyació, d'acord amb l'estil dels dissenys. Proposa la diferenciació d'un nou grup, de moment només representat per una única parella d'encunys, que Villaronga havia inclòs en un dels dos grups en els quals havia distribuït la producció dels dishekels. El desgast de les peces també permet ordenar la seqüència cronològica relativa de les tres fases d'encunyació.

També és interessant que els shekels amb revers cavall encabritat estiguin associades amb les denominacions amb revers proa, atès que això implica una certa proximitat cronològica entre ambdues produccions.

En la segona part de l'estudi, l'autor tracta qüestions que entren en un camp més hipotètic, com pot ser el trajecte seguit per Anníbal en l'altiplà castellà o la identificació del conjunt monetar com la paga mensual d'un mercenari de l'exèrcit cartaginès.

En suma, el treball dona a conèixer uns interessants materials, que l'autor documenta rigorosament, i aporta informació rellevant sobre l'entitat de la sèrie monetar amb revers proa i la possible seqüència d'encunyació dels dishekels i la resta de denominacions associades.

Pere P. Ripollès

MEDIEVAL

ARSLAN, E.A. - TURCHETITI, M.A., (editors), *Il ripostiglio di san Mamiliano a Sovana (Sorano-GR): 498 solidi da Onorio a Romulo Augusto*, Centro di Studi sull'Altp Medioevo, Spoleto, 2015.

Recull d'estudis entorn d'aquest important tresor trobat l'any 2004 en el decurs d'una excavació arqueològica a l'església de san Mamiliano, que comprèn exclusivament sòlids d'or del segle V i que restà amagat al seu moment en unes termes. La catalogació i una primera visió del material ha estat feta per E. A. Arslan, però ell ha volgut associar a l'estudi altres punts de vista, de manera que hi trobem, a més del seu treball, el de cinc estudiosos, entre els quals cal destacar el de Ruth Pliego perquè, justament, ens il·lustra sobre la presència en el tresor de peces visigodes de caràcter imitatiu.

Arslan fa una interessant introducció sobre les diferents característiques dels tresors i mostra com l'amagatall d'un sòlid, que qualificaríem de troballa isolada, pot ésser en realitat un tresor més que un conjunt de peces de coure, i que el que determina el caràcter del fons amagat és la intencionalitat o la causa de l'amagatall. Analitza el fons des del punt de vista cronològic i es fa palesa, com és habitual, una forta presència de les monedes d'emissió recent i, progressivament, va disminuint en recular en el temps. Els sòlids imperials es reparteixen al llarg de 20 sobirans o emperadors i procedeixen de 7 tallers diferents, a més dels 27 exemplars que es consideren còpies germàniques (13) o visigodes (14). 250 de les peces provenen de tallers orientals, en concret 238 de Constantinopla i 12 de Tesalònica, i la resta es reparteix entre diferents tallers occidentals amb 79 peces de Roma, 73 de Ràvena, 54 de Milà i 13 d'altres tallers menors. L'autor distingeix tres fases en l'estructura del tresor i n'analitza detingudament la composició i la significació. Compara amb altres tresors, analitza la mobilitat de la moneda d'or en la cronologia analitzada i es pregunta sobre el lloc on es degué produir l'acumulació del fons. Després d'un estudi metrològic, on es compara la producció oriental i l'occidental, analitza les reiteracions d'encunys i els nombres més probables d'encunys.

Les col·laboracions complementàries analitzen diferents elements que enriqueixen l'anàlisi. Així, el de Gabriela Barbier es refereix al context arqueològic, el de Lelia Gracci a l'anàlisi històrica del període que abraça el tresor, Katia Longo sobre la significació d'un sòlid reencunyat present en el tresor, que Fernando Longo posa en relació amb les Scholas Palatinae del s.V. Finalment, el de Ruth Pliego, que és el de major interès per a nosaltres, es centra en la part visigoda del conjunt fent una anàlisi exhaustiva de les diferents teories sobre les imitacions visigodes del regne de Tolosa, amb les aportacions, per exemple, de

Reinhart, Grierson/Mays, Grierson/Blackburn, Kent, Lafaurie i Depeyrot, que fan patent les dificultats per a arribar a una delimitació d'aquesta producció visigoda. L'autora assenyalava les aportacions que són propiciades tant per l'estudi de la plata imitativa com per la localització de suficients troballes i tresors amb ubicació coneguda, i assenyalava la importància que, per a aquesta tasca d'identificació, pot arribar a tenir el tresor de la Calle Cuna de Sevilla, immobilitzat durant dècades i que, finalment i per fortuna, ara té ella mateixa en curs d'estudi.

El volum és editat en paper i s'acompanya d'un CD que conté el text però també imatges fotogràfiques de tots els exemplars. És una bona combinació de cara a afavorir l'estudi del tresor en el futur.

Poc a poc es va fent llum en aquesta etapa fosca de les primeres emissions visigodes. Treballs com el que comentem, o el del tresor de la Calle Cuna, ens poden fer avançar significativament.

M. Crusafont

CRUSAFONT I SABATER, M. DE, *Història de la moneda de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (Excepte els comtats catalans) (1067/1162-1516)*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona, 2015.

La sèrie de llibres titulada "Història Monetària Catalana" s'ha anat completant amb els volums de món antic, comtats catalans, Guerra dels Segadors, medalles catalanes, etc., però restava un espai buit per cobrir. D'una banda, el sector visigot-àrab, que és en curs d'elaboració, i, de l'altra, el medieval català, que cobreix la resta dels temps medievals després de la moneda dels comtats, bisbats i vescomtats i que compregués també la part de l'expansió occitana. Aquest és l'espai que estudia aquest volum de 886 pàgines; l'enllaç amb el volum comtal explica el títol llarg i complex.

D'alguna manera, aquest espai és el que havia cobert el mateix autor amb el seu primer llibre de l'any 1982, *Numismàtica de la Corona Catalano-Aragonesa Medieval (765-1516)*, però, al marge de la necessitat d'actualització, la diferència essencial és que l'obra actual comprèn tota la documentació que dona suport a la teoria del llibre i que ens aporta 1.205 documents o notícies (aparentment 1.142, però hi ha nombrosos documents amb numeració *bis*). El recull d'aquesta informació, escampada en 200 fonts diferents, procedents de tots els països de la Corona, és, de fet, el treball de tota una vida perquè la documentació catalana resulta naturalment força més assequible que la de Sardenya, Sicília i Nàpols, d'altra banda molt atomitzada. Recollir aquest corpus documental ens ofereix la possibilitat d'anar molt més enllà en l'aspecte interpretatiu i permet una visió de

conjunt de l'actuació monetària en tot l'estat català, una visió que ens resulta completament nova perquè aquest aplec no s'havia fet mai abans i ni tan sols intentat. Aquest repertori documental ocupa les pàgines 301-695 de llibre, i el catàleg, de la 696 a la 886, de manera que han quedat 300 planes escasses per a plantejar tota la teoria i els complements que l'autor ha cregut necessari d'afegir.

La teoria general dels amonedaments catalans s'ha exposat en dos grans blocs, un de temàtic i l'altre de cronològic. El temàtic es titula "Temes transversals" i analitza totes aquelles qüestions que cobreixen espais amplis, de diferents regnats, de manera que, explicant-les en l'espai fraccionat de cada regnat, haurien resultat tallades o s'haurien d'haver anar repetint a cadascun d'ells. És el cas de l'evolució del florí d'or, dels volums d'emissió, de les ordinacions sobre les seques o de les falsificacions. El cronològic es titula "Història de la moneda", explica aquest procés regnat per regnat i fa referència, quan cal, als temes transversals. Queda clar, en qualsevol cas, que la visió general de la història de la moneda només es pot obtenir sumant les informacions de tots dos sectors. Els dos blocs sumen un total de 200 pàgines i ja es comprèn que tot ha hagut d'ésser explicat d'una manera molt resumida, gairebé esquemàtica, i que han quedat moltes altres coses per analitzar. Cal entendre que hi ha multitud de petites qüestions amagades en quatre segles i que abracen les dades de Catalunya, Aragó, Mallorca, València, Sicília, Nàpols, Sardenya, els territoris grecs i encara altres de menors, com Albània o el sector de Rosselló/Cerdanya, sovint amb amonedaments propis. Aquest tractament, obligadament sintètic, ofereix, però, la possibilitat d'obtenir del gran corpus documental recollit molta més informació que la que es comenta.

Els temes complementaris de la part analítica comprenen uns primers capítols de tipus orientatiu, una bibliografia crítica i un glossari medieval. Si bé la part orientativa primera ja havia estat, en bona part, explicada al llibre *Història de la moneda catalana* (Crítica, Barcelona, 1996), segurament no convenia crear-ne una dependència i valia la pena de tenir-ho també explicat en el mateix volum. Si, per exemple, sovint al llibre es parla de la llei i la talla de les monedes, bé calia un petit apartat explicant què signifiquen aquests termes. Pel que fa a la bibliografia crítica, també era necessària justament per a indicar on anar a cercar altres qüestions de detall que el tractament sintètic del llibre no permet desenvolupar. El llibre, com es diu a la introducció, és essencialment de síntesi i, per tant, no es pot entretenir en explicar a la menuda tots aquells processos que condueixen a un determinat resultat. Això es pot trobar, però, en cas que es reveli necessari, en els materials descrits a la bibliografia. Pel que fa al glossari, és la primera vegada que es fa un recull de termes catalans medievals relacionats amb la moneda, amb referències d'exemples d'ús obtingudes dels mateixos documents del repertori. Era, doncs, un complement que pot ésser molt útil.

Si a tot això hi sumem tota l'experiència adquirida per l'autor en els 33 anys que separen un llibre de l'altre i les novetats que s'hi han pogut incorporar amb el treball col·lectiu de tots aquests anys, ja es comprèn que el nou llibre representa un avenç molt significatiu respecte del primer i que ens ofereix molts complements, com ara la documentació, que el converteixen en una altra obra completament nova i de consulta imprescindible.

ANC

CRUSAFONT I SABATER, M. DE, "Obole inédite d'Alphonse Jourdain de Toulouse (1119-1148) pour Narbonne (1134-1143)", *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 3, març 2015, p. 67-69.

En la rica col·lecció occitana de Joan Vilaret, hi va aparèixer aquest òbol inèdit que presenta el tipus tornès i del qual hom coneixia només el diner. El vescomtat de Narbona estigué sempre en mans de titulars propers als sobirans catalans, a excepció dels anys 1134-1143, en què caigué en mans d'Alfons Jordà; en la darrera data, passà a mans de la vescomtessa Ermengarda. La relació d'Alfons Jordà amb els catalans fou, en general, d'enfrontament, però tingué singulars moments d'apropament. En qualsevol cas, la peça no pertany pas a l'espai catalano-occità i, per això, no ha aparegut a cap monografia del mateix autor. Si que valia la pena, però, de donar-la a conèixer per tractar-se d'una moneda occitana inèdita.

ANC

MARY, Jean-Christophe, "Un rare obole de Toulouse (Xe-XIe siècles)", *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 9, novembre 2014, p. 268-271.

Aportació d'un òbol inèdit a nom de Guillem, amb la llegenda singular AILELMO i amb TOLOSA CIV al revers, amb cert parentiu amb un altre òbol fins ara no reproduït que té certes diferències en el tipus i la forma VILELMO. L'autor hi troba parentius amb els diners a nom de Pons i, per aquesta i altres raons, l'atribueix a Guillem Tallaferro, malgrat que aquest comte ja té una nodrida varietat d'altres tipus atribuïts. També ens anuncia un estudi ja molt avançat sobre els amonedaments d'aquest comte i la seva cronologia.

M. Crusafont

PERFETTO, Simonluca, *La unitat monetària de les Dues Sicílies pel català Francesc Ximenis. La magistratura de la seca i el llibre de Comptes de la seca de Nàpols (1453-1454)*. Ermes, Ariccia, 2015, amb la col·laboració de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans).

A l'Arxiu Reial de Barcelona (mal anomenat “de la Corona d'Aragó”), i dins la sèrie “Reial Patrimoni. Mestre Racional”, l'autor hi ha trobat un text inèdit que es titula “Llibre de Comptes de la seca de Nàpols”, redactat en català per Francesc Sunyer, que fou mestre d'aquella seca. Malgrat que ja Udina havia cridat l'atenció dels numismàtics sobre la riquesa d'aquest fons i els treballs que darrerament hi ha realitzat Sanahuja, de tant en tant es produeix encara alguna agradable sorpresa com la que ha generat l'elaboració d'aquest llibre.

El “Llibre de Comptes” hi és reproduït íntegrament a les pàgines 172-244 i relaciona diferents pagaments fets pel mestre Sunyer, entre els quals hi trobem moltes entrades d'argent de Ragusa, però també moneda angevina de guillats i material d'altres procedències. L'autor acompanya aquest text d'altres documents, entre ells el nomenament del mestre de prova, és a dir, l'assajador, un càrrec que el rei atorga a Francesc Sunyer.

El llibre ens aporta, com era d'esperar, informació sobre la fabricació de la moneda, els tipus monetaris i l'actuació del mestre de la seca, però també dades importants sobre la personalitat dels proveïdors, els lligams de la seca amb la banca i, fins i tot, la política monetària d'Alfons el Magnànim, com a primer sobirà català del regne de les anomenades Dues Sicílies, és a dir, de Nàpols i Sicília.

L'autor no s'ha limitat, doncs, a seguir la via purament numismàtica, sinó que ha penetrat en apartats d'història econòmica i de política monetària dels sobirans i n'ha pogut extreure interessants conclusions. Així, l'origen del proveïment de l'argent de Ragusa era conegut, però aquí se'ns fa evident i es pot arribar a quantificar amb les entrades que ben sovint hi fan referència. D'altra banda, hi ha dades importants que ajuden a la seriació dels mestres de la seca. Es fa referència al desig del sobirà d'emprar la titulació de les Dues Sicílies, de la mateixa manera que hi ha intents en el sentit d'unificar les monedes dels dos regnes. En aquest sentit, l'autor ha fet una magnífica labor d'extreure tota la informació històrica interessant d'aquesta nova font documental, ultrapassant àmpliament el que podríem anomenar les “obligacions” d'un numismàtic.

L'autor ha tingut la gentilesa d'esmentar la nostra societat com a col·laboradora del llibre, però en realitat els nostres suggeriments no justificaven pas que ens donés aquest nivell de col·laboració, de manera que li restem mol agraïts.

SCHIESSER, Philippe. "Les oboles de Pépin le Bref", *Bulletin de la Société Française de Numismatique* 2, febrer 2015, p. 32-36.

En l'àmbit carolingi, s'havia sempre considerat que els òbols començaven amb Lluís el Pietós, però una sèrie de troballes recents fan veure que ja hi ha exemples anteriors. D'una banda, en les sèries, encara de tipus merovingi, de Pipí el Breu i del mateix Carlemany. L'autor en presenta un exemple i fa veure que, a més d'òbols ja coneguts amb el mòdul del diner però unifacials, n'hi ha també de petits, encunyats a dues cares i amb el mòdul reduït habitual en ells. Conclou que la ruptura definitiva amb la tradició monetària merovingia no es produeix fins a la reforma de Carlemany del 793.

M. Crusafont

SENDRA, Joan Antoni, "El tesoro de la calle Santos de Alzira. Una ocultación de moneda de la Edad Media", *Omni* 9, juliol 2015, p. 319-333.

Es tracta d'un fons medieval trobat dins d'una guardiola de ceràmica en el decurs d'unes excavacions arqueològiques fetes al barri vell d'Alzira. Va aparèixer sota un paviment datable al s. XIV i a uns 2,3 metres de profunditat. Comprèn 68 monedes, deu croats d'argent de Barcelona i 58 diners de billó. Els croats corresponen als regnats d'Alfons II (1285-1291), amb tres exemplars, i de Jaume II (1291-1327), amb set. En el grup dels diners, se n'han pogut identificar sis valencians de Jaume I, vuit barcelonesos de Jaume I i vint barcelonesos de Jaume II. Resta un grup de peces que, de moment, no s'han pogut separar i que estan compactades pels òxids, però en les quals s'hi poden arribar a identificar sis diners valencians de Jaume I, sis diners barcelonesos de Jaume I i vuit diners barcelonesos de Jaume II, alguns amb dubtes d'identificació. L'autor conclou que es tracta de l'estalvi d'una persona poc adinerada i que la circulació de la moneda barcelonina era majoritària a València en temps de Jaume II, que és el regnat que marca el tancament del tresoret, cosa que coincideix amb el que ens diuen altres troballes. El d'Alzira conté, però, un percentatge encara més alt de moneda barcelonina. Treball ben analitzat i estructurat, que treu tota la informació d'aquest tresoret. Es tracta d'un aflorament excepcional que ens proporciona una visió de les monedes en circulació en un moment determinat, en aquest cas, ja entrat el regnat de Jaume II.

M. Crusafont

MODERN I CONTEMPORANI

BOADA SALOM, Jaume, "Els gitons de mercat a Mallorca", *Mallorca Col·lecció* 15, any 7, p. 16-19.

Els gitons metàl·lics vénen a ésser com l'aristocràcia d'aquesta àmplia família de peces que formen part del sector que solem anomenar "paramonetari" i que generalment eren fetes de cartró. També solien tenir un ús de més abast, públic o semi-públic. En aquest cas, se'ns documenta i descriu una nombrosa mostra de gitons emprats al mercat principal de Palma, situat antigament a la Plaça Major. Els gitons dels grans mercats solien tenir una funció molt concreta: el control de les caixes o envasos. L'adquirent comprava un determinat producte i en pagava també la caixa, però rebia un gitó que li permetia recuperar l'import de l'envàs si el retornava al seu proveïdor. Aquestes peces tenen un clar paral·lelisme amb les que s'empraren al mercat del Born de Barcelona i al mercat d'abastiments de València, dels quals l'autor ens n'aporta també alguns exemples. Planteja també si aquests gitons pogueren tenir ús en alguns mercats locals, ja que ha trobat un exemplar de gitó que fa referència a Binissalem. Amb dades documentals i bibliogràfiques, podem tenir una visió molt exacta d'aquesta singular sèrie monetària, un dels sectors més mal estudiats de la numismàtica.

M. Crusafont

BOADA SALOM, Jaume, "Els vals de Santa Maria del Camí", *Mallorca Col·lecció* 14, any 7, p. 15-18.

Seguint en el seu incansable treball de camp, l'autor ens sorprèn trobant vals i altres peces d'ús paramonetari arreu dels petits pobles de Mallorca i, allò que és més difícil, localitzant-ne els llocs d'ús i documentant com eren emprats. En aquest cas, ha pogut trobar, en el petit poble de Santa Maria del Camí, dues sèries de vals de cartró de significacions diferents. Els del Cafè Can Neo portaven valors indicats i semblen correspondre a algun dels períodes d'escassetat de moneda divisionària. Els de "Comestibles Bartolomé Serra", en canvi, datables en els anys 50 del s. XX, porten xifres més altes i no indiquen a quina unitat corresponen, per bé que segurament eren per a fer descomptes dividint el valor global entre cent. Això recorda més o menys na Catalina, que ara té 83 anys i que hi havia treballat. D'aquestes dues sèries de vals n'han aparegut alguns i Boada ens els pot mostrar, però encara ens manquen els de Can Cases o els de la merceria Joesca, per exemple, de manera que, com sempre, resta encara tot un camp obert.

M. Crusafont

CALERO GELABERT, Antoni, *Los billetes mallorquines. La emisión de obligaciones del Banco de Felanitx (1883-1927)*, Club de Col·leccionisme de Mallorca, núm. 6 de la sèrie “Col·lecciona però investiga”, Palma, 2015.

Tot i que a mitjan s. XIX hi havia una certa abundància de bancs locals, no deixa d'esser singular que una població com Felanitx, amb poc més de 10.500 habitants, decidís de crear un banc local l'any 1883. Més singular encara és que arribés a emetre obligacions ja que, segons veiem al llibre de Vélez/Alentorn, això només succeí en tot l'estat espanyol en 18 casos, i només dos, Felanitx i Jerez de la Frontera, en una població que no fos capital de província. Les diferents emissions del Banc de Felanitx, que s'iniciaren el 1883 i s'anaren fent fins al 1927, estan presidides per una vistosa panoràmica de la vila, que aviat fou creada ciutat, i han estat estudiades detalladament en aquesta interessant monografia per l'autor, qui en determina els valors coneguts o possibles de cada emissió i ens en proporciona les imatges corresponents. L'autor precedeix aquesta catalogació amb una interessant introducció en la qual s'explica la capacitat d'iniciatives de la població, que es comprova amb l'arribada del ferrocarril o l'exportació del vi, entre d'altres. Tema poc conegut però ben digne d'estudi, val la pena d'eixamplar a voltes la nostra mirada vers aquestes zones econòmiques on s'emeteren aquestes peces (fitxes, gitons o bitllets) que solem anomenar paramonetàries.

M. Crusafont

MEDALLÍSTICA

EIMER, Christopher, *British Commemorative Medals and their Values*. Spink, London, 2010.

Amb un títol explícit que en català podem traduir com *Medalles commemoratives britàniques i llurs preus*, Christopher Eimer presenta la segona edició, millorada, del seu llibre publicat el 1987. En termes generals, el nou volum actualitza i revisa les peces i els seus preus, inclou 2.230 entrades, publica 2.000 imatges a color i afegeix informació complementària. Al prefaci, l'autor ja explica que la necessitat de reeditar aquest llibre de referència venia donada bàsicament per dos factors: pels escassos exemplars existents en el mercat, que en ocasions només es trobaven en llibreters de vell, i per la necessària actualització dels preus, desfasats després de quinze anys.

Amb gairebé cinquanta anys d'experiència dedicats a la medalla, Eimer és avui un expert amb web pròpia (www.christophereimer.co.uk) on explica la seva

experiència com a col·leccionista i on també ven medalles, de manera que la seva pàgina esdevé una actualització dels preus orientatius publicats al llibre.

La publicació vol ser un recull que resumeixi en un únic volum les centenars de medalles britàniques editades al llarg de la història, i aquí és important l'amplitud territorial d'aquest terme, doncs s'entén com a britànica allò propi del Regne Unit, inclosos els territoris dependents de la Corona i els d'ultramar. Per això, les peces presentades no són només les realitzades en sòl europeu, sinó que s'inclouen també aquelles obrades en altres latituds, com Austràlia.

El volum, com el seu precedent, exclou les medalles de premi emprades per institucions escolars, esportives o d'acadèmies militars, així com fitxes de valor monetari i medalles no obrades en metall, com ara les d'ivori, terracota o fusta.

Com el mateix Eimer s'encarrega d'indicar a la introducció, l'apreciació de les medalles té una llarga història al Regne Unit, amb *Numismata* (1697) de John Evelyn (1620-1706) com a primera publicació que reuní les sèries britàniques en forma de catàleg. No era aquest un autor dedicat exclusivament a la numismàtica, sinó més aviat un il·lustrat interessat en tot allò que l'envoltava, de les arts a les ciències i la història, però tanmateix aquest llibre esdevé, ja al segle XVII, una important aportació en aquest camp. Serà, però, segles després quan es publicaran els estudis d'Edward Hawkins (1780-1867) en una edició pòstuma intitulada *Medallic Illustrations of the History of Great Britain and Ireland* (1885), considerat el primer catàleg científic i encara avui dia una referència. Més proper a nosaltres des de fa unes dècades, *British Historical Medals* (1980), de Lawrence Brown, reuneix peces de 1760 a 1960, sobretot les més conegudes i de major ressò a la societat. Poc després, Daniel Fearon publicà *Catalogue of British Commemorative Medals* (1984), que és el primer llibre britànic a incloure els preus de les peces.

En aquest sentit, els medallistes d'avui agraïm aquesta valoració, malgrat que tots sabem que podem comprar medalles arreu i per imports ben diferents. A Barcelona, per exemple, en trobem des dels populars Encants a les cases de subhasta, a les botigues especialitzades i a les fires, fins i tot entre els mateixos col·leccionistes o, de manera més global, a Internet. Però si bé els catàlegs de subhastes només ofereixen una estimació, serà el mercat el que definitivament marcarà el preu final de la peça, aquell que realment paga el comprador. Aquest llibre n'és el testimoni i recull només preus finals, indicant la data i l'establiment on s'ha venut la peça.

Aquesta segona edició ha permès Eimer d'introduir diversos canvis que han enriquit el volum resultant, que es compona d'una introducció al tema i sis apartats que inclouen, segons una traducció que fem directament de l'anglès, els següents capítols: (1) "Notes a la catalogació, abreviacions, entrades, il·lustracions i terminologia"; (2) "Catàleg de medalles" amb les peces comentades, que ocupa

el gruix del llibre, unes 260 pàgines; (3) “Producció de la medalla”, on desenvolupa els centres productors; (4) “Bibliografia”, referida lògicament a les peces tractades; (5) “Catàleg de preus”; i (6) “Índex de medallistes”.

Volem destacar la introducció, que fa un repàs a la història de la medalla en territori britànic, els seus orígens, desenvolupament i, cosa d’agrair, constants referències a les imatges publicades. En aquest apartat es tracten les societats que promogueren medalles, els tallers i seques que les van obrar, els principals medallistes, així com les personalitats i els fets històrics més rellevants, tots presentats de manera cronològica. Hi prenen un relleu especial les peces editades per a les grans ocasions, com les exposicions universals i les celebracions reials.

En el primer capítol, l’autor afegeix les habituals notes a la catalogació, que recull els acrònims amb els quals coneixem els diferents components de les medalles, des dels materials als diàmetres, l’estat de conservació o la qualitat. Cal assenyalar que, quan la peça no duu data d’execució, l’autor pren com a referència l’edat de la persona representada o la data de la commemoració que tracti, entenent que van ser obrades en aquella època o entre aquells anys. Aquesta decisió és encertada, atès que es limita a les peces antigues i que presenten temes o retrats de persones contemporànies a la medalla.

Sempre es presenta i reproduïx la medalla de major diàmetre, seguida de les de mides inferiors. La nota descriptiva inclou l’explicació de la peça, els noms del gravador, de l’autor de la matriu i de l’editor (si es coneixen), i una valoració de l’estat de la peça, amb indicació de cops, taques, ratllades, etc.; d’aquí que es presentin majoritàriament les *Very Fine* i les *Extremely Fine* que recullen aquesta excel·lència. La fitxa es completa amb la valoració basada en vendes a subhastes del Regne Unit i a països estrangers, sempre expressada en lliures.

La part dedicada a la terminologia resulta interessant per a la nostra cultura numismàtica i per a futures consultes a llibres escrits en anglès, atès que inclou els conceptes més rellevants i d’ús habitual.

Les il·lustracions intenten ser l’eix transversal del llibre, material de base per a la identificació de les peces i el seu coneixement. És meritori l’esforç que ha suposat presentar les medalles que són bons exemples del seu tipus, reproduïdes a grandària natural i, en un petit nombre d’ocasions, quan són d’un format que ha necessitat reduir la mida, s’hi indica la dimensió real acompanyant la imatge.

Sobre les reproduccions, hem de fer notar que les medalles estan presentades sobre un fons blau fosc, color que les fa contrastar i les harmonitza. Les hem vist així en els medallers d’algunes exposicions, situades sobre fons de vellut o seda. És una decisió discutible, malgrat que en aquest llibre resulta pràctic a l’hora de buscar les il·lustracions, perquè les pàgines a color estan impreses i enquadrades en plects independents, intercalats entre les pàgines blanques dels textos, de manera que es localitzen fàcilment.

De cada peça es publica l'anvers i el revers, i totes s'agrupen en pràctiques i estètiques composicions que fan fàcil la localització de cada medalla i agradable la seva contemplació. Un número de referència, situat entre l'anvers i el revers, remet a la nota descriptiva. Anversos i reversos estan generalment situats un al costat de l'altre, i només un sota l'altre quan la maquetació ho requereix.

Les imatges no estan retocades, de manera que, tot i reproduir peces excel·lents, mostren la seva veritat amb taques, sulfits, cops i ratllades, malgrat que hem de dir que són les mínimes. Aquí hem d'agrair la reproducció en color, atès que així s'aprecia la patina real de cada peça.

Les medalles es presenten agrupades per regnats, començant pel de Guillem I (1066-1087) amb una *Memorial* (1087) de J. Dassier, que, atenció, és un encuny de 1731, de la seva sèrie de reis i reines anglesos. Així que la primera reproduïda amb una factura d'època és *Arquebisbe Schevez* (1491), obra sota el regnat d'Enric VII (1485-1509). En aquesta, com en totes, s'indica el lloc de la venda (en aquest cas a Sotheby's, de Londres), la data (l'11 de juliol de 1983) i el preu (4.400 lliures, 5.580 euros actuals).

Com a colofó, recordarem que la medalla ha canviat en els darrers 600 anys, essencialment en la manera com les idees són ara interpretades pels artistes. Al Regne Unit, força medallistes comissionats per la British Art Medal Society creen, encara avui i regularment, noves peces que aporten novetats en el disseny, el format i els materials. En aquest sentit, les últimes peces estan dedicades en gran part a temes d'actualitat, com la del memorial de John Lenon (1980), la del centenari de Lawrence d'Aràbia (1988), la del XXIII Congrés del Fidem (1992) i la del centenari del Tower Bridge (1994), entre d'altres. En aquest sentit, la darrera medalla comentada és *Tècniques de la Seca* (2010), de Gordon Summers, una bonica peça editada el mateix any que el llibre per la Royal Mint i que presenta, a l'anvers, la maquinària moderna i, al revers, diverses mans amb les eines de treball que s'utilitzen per obrar una peça.

El llibre inclou una bibliografia extensa i, en part, referida a catàlegs de subhastes. A banda de l'índex de medallistes, inclou una profitosa llista amb les inicials, monogrames i abreviacions de les signatures dels autors. També té un índex general que llista els noms de les persones presentades a les medalles, amb pràctics subgrups (actors, arquitectes, enginyers, inventors, pintors...) que ajuden a identificar professionals quan no en coneixem els noms, i altres de ciutats o conceptes més generals (Royal Mint, medalles de coronació, ponts, vaixells...). Interessant també resulta la part dedicada a la producció de medalles i consistent en una taula amb referències a les peces del propi catàleg i les emissions en AV, AR i AE.

El 2011, aquesta segona edició de *British Commemorative Medals and their Values* guanyà el premi al millor llibre de l'IAPN (International Association of

Professional Numismatists). Se n'han publicat 2.000 exemplars numerats individualment. Un llibre que aspira a ajudar els especialistes i a introduir les noves generacions al món fascinant de la medalla.

Rossend Casanova

CASANOVA, Rossend, "Una mirada crítica a la medalla catalana del 1900", *Revista de Catalunya* 290, abril-maig 2015.

Bon coneixedor del context europeu, l'autor fa una breu visió panoràmica d'aquest moment dolç de la medallística catalana que es mou entorn del 1900, en bona part dins del modernisme i amb figures tan importants com ara Arnau, Blay, Llimona o Gargallo. Ens explica com la millora de la tècnica del gravat de les medalles n'ha afavorit la producció i, tot i constatar que en el context històric general l'etapa és rica i important, també observa que, en molts aspectes, encara queda lluny de la florida d'aquest art en el context europeu i, especialment, en països com França, que fou el nord dels artistes medallistes catalans, o els Països Baixos. S'interroga sobre les causes i s'adona que no hi ha tampoc, en la societat catalana, ni la visió àmplia entre els artistes i fabricants que hauria pogut dur a un art més compromès i menys convencional, ni la pressió de demanda que hauria afavorit el desenvolupament més lliure i menys llastada per l'encàrrec concret, de la seva indústria. Moment dolç, certament, però amb carències que l'autor ens fa veure en relacionar-lo amb el context europeu.

En un altre aspecte, és ben lloable que l'autor s'esforci en divulgar coneixements sobre la nostra especialitat com ho fa en aquest article o en la recent exposició a Girona de la qual ens hem fet ressò a la memòria. Només el coneixement pot desvetllar l'interès i el gust per l'art medallístic per al qual bé trobaríem artistes actuals perquè el seguissin conreant.

M. Crusafont

ESTRADA-RIUS, Albert (dir.), *Històries metàl·liques. Art i poder a la medalla europea*. Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona, 2014.

En el marc de l'exposició *Històries metàl·liques. Art i poder a la medalla europea*, que ha organitzat i produït el Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) i ha presentat a la seva seu del Palau Nacional, entre el 17 d'octubre de 2014 i el 17 de gener de 2016, s'ha editat el catàleg homònim que ha comptat

amb la direcció científica del comissari, Albert Estrada-Rius, i la participació d'altres especialistes en la medalla.

La mostra, impulsada pel Gabinet Numismàtic de Catalunya del mateix MNAC, ha volgut evocar la intensa i brillant activitat medallística que es va desenvolupar a Europa entre els segles XVII i XIX, focalitzant-la en les anomenades «històries metàl·liques», unes sèries de medalles que commemoraven els principals esdeveniments d'un regnat. La seva preparació comportava un treball en equip d'erudits, artistes i tècnics sota l'atenta mirada del sobirà, per a qui cada medalla era una seqüència de la seva vida, on se succeïen esdeveniments familiars, èxits diplomàtics, victòries militars i construccions d'obres públiques. Aquelles diferents sèries metàl·liques van tenir en comú la construcció d'una determinada història i la seva explicació, tutelada pel poder i destinada a perpetuar de manera oficial els principals esdeveniments de la monarquia emissora.

El catàleg explora aquests continguts amb una introducció en què el conservador en cap del Gabinet i comissari, Albert Estrada-Rius, descriu l'àmbit geogràfic tractat i les seves particularitats. Aclareix que les històries metàl·liques, que havien circulat amb èxit per les principals corts europees com un eficaç instrument diplomàtic, eren pràcticament desconegudes pel gran públic català, de manera que es va veure oportú exposar part dels fons de medalla commemorativa del Gabinet com un exercici de memòria del nostre passat europeu. També explica com aquelles medalles van evolucionar ja des del segle XVI gràcies a les diferents monarquies europees hegemòniques, i que sempre que s'ha estudiat o exposat aquest tema s'ha fet amb una visió molt nacional, pensada des de les capitals d'aquelles velles monarquies, com París, Viena, Berlín, Roma, Londres o Moscou, o en la dels seus sobirans de més relleu, els veritables protagonistes de les seves històries metàl·liques. Per això considera que la ubicació perifèrica de Barcelona, fora del circuit de les corts europees, facilita l'observació i la reflexió distanciades sobre aquest fenomen continental. És per aquest motiu que el catàleg, recollint la tesi de l'exposició, ha pretès posar en el centre d'atenció la globalitat del fenomen de la medalla commemorativa, més enllà d'una o una altra monarquia o capital, i oferir una visió de conjunt a partir de les pròpies col·leccions del museu que, al seu torn, reflecteixen la història del col·leccionisme barceloní.

El catàleg està dividit en tres blocs amb diferents aportacions. El primer, "Les arrels de les històries metàl·liques", inclou dos textos de tesi d'Albert Estrada-Rius: "El llenguatge de la medalla, en la cruïlla de l'emulació de l'Antiguitat i l'ànima de modernitat", que explica com la moneda va sobreviure al llegat de l'antiguitat i es convertí en referent per als qui volien perpetuar-se cap al futur. Per això, la medalla (en època del Renaixement, seran així anomenades les monedes de l'Antiguitat) es va veure com un objecte que resistia el temps i s'esca-

pava de la destrucció. També tracta sobre la forma i la codificació del llenguatge expressat en les peces, amb l'ús del llatí, i dels aspectes culturals heretats de la numismàtica antiga sobre les personificacions i les al·legories, els símbols, així com el vocabulari del llenguatge, l'ús dels detalls diferents en funció del destinatari i com el missatge es gravava per ser immortal. L'article, com els altres del catàleg, acaba amb la fitxa tècnica descriptiva i el comentari raonat de diverses peces exposades.

El seu segon article du per títol "La medalla commemorativa i la construcció del relat històric" i tracta sobre el relat teixit i travat en la seqüencialitat d'un grup de medalles, del qual extreu dos models d'abast: les històries metàl·liques factícies, sorgides de l'ordenació o reinterpretació de medalles preexistents i que foren publicades en obres impreses, il·lustrades i comentades; i les històries metàl·liques oficials, creades amb sèries de medalles promogudes per l'estament oficial que controlava què s'havia d'explicar, quan i com. Esmenta també altres formes de relat històric, com la pintura o l'escultura. Finalment, explica les relacions entre el col·leccionisme i les històries metàl·liques, i novament clou el text amb l'estudi de diverses peces.

La idea de la comunicació propagandística està tractada per Víctor Mínguez, catedràtic de la Universitat Jaume I, a "Manifestació del poder i al·legories reials en la medalla", que es centra en la difusió de la imatge i la gramàtica específica que s'emprà per a representar el poder. Explica bé com diferents tipus d'elements signícs, heràldics, al·legòrics o emblemàtics, juntament amb breus lemes o inscripcions que orlaven les dues cares, van originar un discurs de gran eficàcia comunicadora que ha perviscut fins a l'actualitat. Ho explica de manera cronològica, des dels models monetaris de la Roma imperial, passant per l'Edat Mitjana i la primera medalla commemorativa moderna (com sabem, dedicada a la conquesta de Pàdua per Francesc II, de 1390), inspirada en un sesterci romà del segle I. També, com mai es van editar a Espanya històries metàl·liques, l'autor comenta peces referides al territori espanyol, algunes de les quals es tracten al final de l'article.

Julio Torres, conservador del Museo Casa de la Moneda de la Fábrica Nacional de Moneda y Timbre, reflexiona sobre "La tecnologia al servei del poder: la premsa de volant i el tòrcul calcogràfic", i pren el cas de França com a representatiu per descriure els processos tècnics que donaren lloc a les medalles i llurs reproduccions llibresques, presentant des de Lluís XIV fins a Napoleó. Comenta la fosa i l'encuny per a la peça metàl·lica, i la tipografia i la calcografia per a la impressió en paper, explicant en detall els quatre processos.

El segon bloc, titulat "El rapte de la història: el gran segle de les històries metàl·liques", comença amb un text de Marina Cano, investigadora numismàtica, que presenta "La medalla papal i les commemoracions pontificies. Medalles d'e-

dició periòdica i sèries de restitució”. Es tracta d’un text, potser excessivament farcit de dates, sobre els artistes i els pontífexs que també van fer seva la medalla com a propaganda del poder espiritual i terrenal, en especial en la seva política antiprotestant. L’autora tracta la propietat d’encunyats i peces com la sèrie *Lavanda* (amb el bust del pontífex a l’anvers i l’escena de Jesús rentant els peus de sant Pere al revers), la medalla de *Possesso* (creada al segle XVI i emesa a continuació de l’elecció d’un sant pare) o la medalla de Premi de l’Accademia di San Lucca, que, des de 1702, es repartí als pintors, escultors i arquitectes guardonats.

Sens dubte, el Rei Sol va ser un dels grans promotors de medalles; per això, s’ha comptat amb la participació de Sylvie de Turckheim-Pey, conservadora en cap del departament de monedes, medalles i antiguitats a la Bibliothèque Nationale de France, que el tracta al seu article “De la França metàl·lica a la història metàl·lica de Lluís XIV”, on exposa una breu història metàl·lica del seu país, comenta el perquè de l’ús de determinats metalls i la seva evolució, explica des dels *mereaux* (fitxes) als getons, i com va aparèixer la medalla i la idea, el 1601, de crear una primera *Història dels sobirans de França a través de les medalles*. Descriu com Lluís XIV va ser-ne el gran promotor i en distingeix tres grups d’artistes i estils: la sèrie històrica (1603-1690), la Gran Història (1691-1695-1697) i la sèrie uniforme (1695-1701), amb temàtiques diferents: la persona reial, l’administració i el govern, les lletres, les ciències, les arts, les guerres... Tres grups que ja havia documentat àmpliament al llibre *Médailles du Grand Siècle. Histoire metallique de Louis XIV* (Bibliothèque Nationale de France, París, 2005).

Les rivalitats entre francesos i anglesos queda detallada a “La història metàl·lica de Napoleó i la resposta anglesa de James Mudie”, de Jean-Marie Darnis, conservador d’arxius i de la Biblioteca de la Monnaie de París. Explica com Napoleó considerà la medalla com un instrument de propaganda formidable, com ho foren el seu exèrcit, els arcs de triomf o les columnes, de manera que eren “petits monuments” que conservaven la història. Explica com s’inspiraven en l’antiguitat llatina i com el 1805 s’instaurà a Roma un premi de gravat en relleu, i el 1809 de gravat en medalla. També tracta la figura de Dominique Vivant-Denon, responsable de la comunicació imperial entre 1803 i 1816. Aleshores, quan encara no existia la fotografia, la medalla editada en grans quantitats popularitzà els rostres, però l’autor avisa que ja no seran només unes “biografies de bronze”, sinó que Napoleó hi farà gravar el balanç positiu del seu mandat per promoure la seva política, legislació i administració. En aquest sentit, a part de promoure veritats, també es donaven notícies fictícies, i s’esmenta la medalla que Napoleó va fer gravar per celebrar la seva victòria sobre Albí quan, en realitat, no trepitjà mai Anglaterra. L’autor explica com l’escocès James Mudie (1779-1852) va promoure una història metàl·lica que commemorava els herois que lluitaren contra

Napoléon, peces que, paradoxalment, van ser fetes pels gravadors francesos Antoine i Louis Brenet (pare i fill). En aquest article, també es parla de Bertrand Andrieu, el retratista de medalles de la parella imperial i que, juntament amb els getons i les edicions privades, s'arribaren a 1.600 temes diferents.

Finalment, Javier Gimeno, de la Fédération Internationale de la Médaille d'Art, al seu article "Les històries metàl·liques impreses i la medalla als Països Baixos", detalla com la presència del món flamenc i neerlandès van ser determinants per a la medalla francesa. Comenta diversos exemples, com la *France métallique* (1634), de l'amberí Jacob de Bie, o la *Histoire métallique de la République d'Hollande* (1687), del borbonès Pierre Bizot. Tot això explicat segons el complicat entramat polític dels Països Baixos, les guerres permanents que patiren, les autoritzacions a les seques d'obrar medalles i vendre-les, i també la manca d'una glorificació del monarca en les històries metàl·liques locals, on els governadors i els notables foren els protagonistes, tot i que en aquells territoris el calvinisme fonamentalista rebutjava les representacions personals. S'expliquen els estudis publicats per Bizot i també els de Gerard van Loon, l'únic que arribà a transcendir i que es considera essencial en la medallística, encara no superat avui.

El tercer i últim bloc presenta "Les històries metàl·liques en competència" i comença amb l'article "La guerra metàl·lica de Lluís XIV i Guillem III d'Orange", de Lucie Moriceau, responsable dels fons privats a l'Etablissement de Communication et de Production Audiovisuelle de la Défense francès, on posa de manifest com la medalla fou una arma que les dues monarquies utilitzaren per atacar-se. Presenta també Holanda com al bressol de la medalla satírica i comenta la guerra metàl·lica de la *Història de Guillem III* (1692), de Nicolàs Chevalier, i la *Histoire métallique des XVII provinces des Pays-Bas* (1723-1731), de Gerard van Loon, amb els comentaris d'algunes peces que ens hauria agradat veure reproduïdes.

La part catalana està tractada per Cristina Fontcuberta i Famadas, professora del Departament d'Història de l'Art de la Universitat de Barcelona, a l'article "De la Guerra dels Segadors a la Guerra de Successió: Catalunya a les medalles de Lluís XIV i de l'arxiduc Carles", on explica com els imperis francès, austríac i anglès es van debatre la possessió dels territoris catalans, i mira de respondre per què a casa nostra no s'editaren medalles d'aquells fets i cal buscar-les en les foranes, on algunes peces presenten les preses i batalles lliurades en territori català, de les quals explica la formalització dels anversos i les solucions més comunes dels reversos.

L'especialista de Musée Monétaire Cantonal de Lausana, William Eisler, presenta el seu tema, "La dinastia dels Dasser i la producció de les sèries de medalles", que ja ha tractat anteriorment en altres estudis i on parla sobre la família

dels Dassier, gravadors emprenedors i comercials, ben diferents dels gravadors oficials de les monarquies. Descriu algunes sèries, com *Les Hommes illustres du siècle de Louis XIV* (1723-1724), *Rois d'Angleterre* (1730) o *L'Histoire de la République romaine* (1750).

Per últim, Javier Gimeno es pregunta sobre “Espanya, una monarquia sense història metàl·lica?” i conclou que no és aquest un tema universal panauropeu, sinó que sorgeix en un context geocultural precís i com a resposta a certes necessitats o ambicions. Concreta com les realitats dels Habsburg i dels Borbons foren diferents, amb una manca d'interès dels primers per la medalla i un canvi d'actitud en els segons, que l'apreciaren com a vehicle difusor de la imatge.

Finalment, i a banda d'aquesta publicació, és important fer constar que la mostra no només es va poder veure a la sala d'exposicions temporals del Gabinet, sinó també a la biblioteca del MNAC, on es van mostrar els valuosos i voluminosos llibres conservats i que recullen algunes de les medalles que es podien veure a les vitrines i que s'han reproduït al catàleg. Igualment, cal assenyalar que l'exposició va ser programada en el marc de les activitats del Tricentenari del 1714 i que el catàleg fou possible gràcies al suport dels successors de l'antiga Fàbrica de Medalles Ausió.

Rossend Casanova